

DOCUMENTARY RECONSTRUCTION AND FICTION IN THE NOVEL *SE FACE*
ZIUĂ. ROMANUL ANULUI 1848 BY OVIDIU BÎRLEA

Iulia Mirela Tarko

PhD Student, "1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia

Abstract: Together with his work as a folklorist, in which he allotted a significant place to revealing the richness and originality of the spiritual creation of the gold washers and shepherds in the Apuseni Mountains, Ovidiu Birlea intended to offer a social and historical reconstruction of the people and places as well as the most important events that developed throughout a tumultuous century. By means of the artistic moments he chose to focus on, we infer an intimate knowledge of the people's history and of the historic literature about them as well as a deep knowledge of the local legends and stories, which were attentively approached by the author. The stories about the 1784-1785 and 1848-1849 revolutions, passed down orally, are highly valued by the folklorist and prose writer Birlea who, unlike historians, uses them as a source of inspiration, knowing that, besides slight inaccuracies of detail or inherent slips of the story-tellers, the essence of the historic data is kept alive in the people's memory. What is fundamental in his prose is the sense of authenticity, credibility, guaranteed by the fact that the place presented is the one where Birlea spent his childhood and youth and where he would return many times to spend his holidays, thus watching the life of the inhabitants with the thorough eye of a writer and scientist.

The main message of the work is mentioned on the very first page of the novel by means of a quotation from J.J. Rousseau, the French philosopher and educator: «L'homme est né libre et partout il est dans les fers.» (The man was born free but is in chains everywhere). Ecaterina Varga, Avram Iancu and other tribunes bear the messages of the local serfs, burdened by labour and tax, prevented from using their own forests, compelled to work hard for their masters. They who, according to history, had 'written word from the leaders of Ardeal, dated two hundred years back, that they were free' find themselves oppressed by the judge, the local lord, the mine controller, are obliged to do army service, in spite of an 1830 law that had freed them of that obligation, and are forbidden to wear clothes above their social status. That strong and durable humanity, deeply rooted in the mountain land, comprises individuals who are quite aware of their role in history, who refuse to obey the rules and regulations of a cumbersome government, always ready to deprive the people of their inherited rights, being adamant to defend, stubbornly and perseveringly, their freedom and archaic traditions which no law or foreign rule is allowed to render void.

Keywords: history, revolution, tradition, Ecaterina Varga, Avram Iancu

Publicat postum, abia în anul 2001, la Editura Grai și Suflet - Cultura Națională din București, romanul *Se face ziuă. Romanul anului 1848* este reeditat, împreună cu celelalte opere în proză ale folcloristului Ovidiu Bîrlea, la inițiativa Asociației „Baia Domnilor”, de către Editura Casa Cărții de Știință din Cluj-Napoca, în 2015.

După publicarea romanului, a apărut o scurtă recenzie, semnată de Marcel Duța, cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară, „G. Călinescu”, *Un remarcabil roman istoric-etnografic*¹, în care Ovidiu Bîrlea este prezentat de recenzent drept un autentic și

¹Apud. Iordan Datcu, *Ovidiu Bîrlea, etnolog și prozator*, București, RCR Editorial, 2013, p. 142, în „Caiete critice”, nr. 11-12, 2002, p. 98-99.

original prozator, iar calitatea esențială a romanului „consistă în densitatea epică de viață cotidiană, cu întâmplări semnificative, cu personaje tip, cu descrieri de natură antropomorfe, într-o atmosferă de viață arhaică plină de o densitate nedeținută”². Scriitorul este situat în succesiunea reprezentanților de seamă ai prozei ardelenesti: „Lección de umanitate etică a lui Slavici și îndemnul spiritual-creștine ale lui Agârbiceanu, ca și amploarea de epopee a lui Rebreanu au fost creator asimilate.”³ Aprecierile din concluzia recenziei sunt extrem de generoase, cartea fiind considerată: „o scriere remarcabilă în integralitatea ei, pe care îndrăznim s-o situăm [...] în vecinătatea capodoperei”⁴.

Cu o viziune oarecum diferită recenzentului, criticul literar Mircea Popa apreciază superioritatea prozei scurte a scriitorului, calificată drept „spectaculoasă și minuțios lucrată”⁵, însă stabilește anumite limite ale romanului, făcând observația că scenele epice evoluează lent, fără vlagă, întrerupte pe alocuri de trimiteri la articole din ziar sau la documente istorice, de fragmente din cântece și hore locale. „Fantezia scriitorului e strict zăgăzuită de aceste repere factice de ordin conceptual, urmând prea strict cronologia evenimentelor avute în vedere, pe care le îmbracă doar narativ prin personajii și fluxul diurn al unor existențe domestice, dominate de cenușii și stereotipia cotidiană pe care nici dialogurile, nici descrierile de natură și nici portretistica nu reușesc să o anime și să-i confere atracția dorită de cititor.”⁶ Totuși, dincolo de caracterul pregnant descriptiv care se reflectă asupra arhitectonicii și mobilității artistice a textului, romanul este apreciat ca o cronică a evenimentelor trăite de moșii din Munții Apuseni în anul 1848, cu numeroase procese, memorii și încălcări legislative înregistrate de locuitorii munților în lupta cu fiscalul și o palpitantă relatare a luptelor armate conduse de Avram Iancu și de căpitanii săi.⁷

Alături de opera sa de folclorist, unde a acordat un loc semnificativ relevării bogăției și originalității creației spirituale a băieșilor și mocanilor din Munții Apuseni, spațiu pe care l-a apreciat, într-un articol din 1968, ca „un câmp al nestematelor”⁸, Ovidiu Bîrlea a voit să ofere și o reconstituire istorico-socială, a oamenilor și locurilor, a evenimentelor lor mai importante, pe o perioadă de un secol. Se degajă din evocarea momentelor la care s-a oprit, înscenate romanesc, o intimă cunoaștere a istoriei moșilor, a literaturii istorice despre ei și, totodată, o perfectă cunoaștere a istoriei orale, a legendelor și povestirilor locale, tratate de prozator cu atenție și cu înțelegere. Istoria orală despre revoluțiile din 1784-1785 și 1848-1849 are credit în fața folcloristului și prozatorului Bîrlea care, spre deosebire de istorici, le ia în seamă știind că, dincolo de unele infidelități de amănunt, de unele denaturări operate de memoria populară, esența faptului istoric se păstrează vie în amintirea poporului. Fundamentală este, în proza sa, senzația de autenticitate, de verosimil, garantată de împrejurarea că spațiul evocat este acela în care Bîrlea și-a petrecut copilăria și tinerețea.⁹ Oricum, părerea că producțiile folclorice sunt și documente istorice este semnalată de scriitor prin referire la Nicolae Iorga, căruia îi realizează un edificator portret în volumul *Efigii*, plasându-l în acest context pe marele istoric în descendența lui N. Bălcescu care, sub

² *Ibidem*, p. 142.

³ *Ibidem*, p. 142-143.

⁴ *Ibidem*, p. 143.

⁵ Mircea Popa, *Ovidiu Bîrlea – prozatorul*, în „Discobolul”, Revistă de cultură, Alba Iulia, serie nouă, anul XX, nr. 235-236-237, iulie-august-septembrie, 2017, p. 223.

⁶ *Ibidem*, p. 223.

⁷ *Ibidem*, p. 221.

⁸ *Apud*. Iordan Datcu, *Ovidiu Bîrlea, prozator*, <http://www.pro-saeculum.ro/arhiva/pdf/saeculum77.pdf>

⁹ Iordan Datcu, *Ovidiu Bîrlea, prozator*, <http://www.pro-saeculum.ro/arhiva/pdf/saeculum77.pdf>, p. 77.

imboldul viziunii romantice aprecia tradițiile și creațiile populare ca veritabil izvor în scrierea istoriei unui neam.¹⁰

Scriitorul nu avea cum să rămână dator istoriei locurilor natale. Figura lui Avram Iancu, „Crăișorul munților” a evocat-o în *Prefața* cărții *Horea și Iancu în tradițiile și cântecele poporului*, în care a remarcat calitățile alese, îmbinate într-un caracter armonios și puternic, alături de patriotismul înflăcărat, ilustrat prin atașamentul profund față de destinul poporului împilat.¹¹ Valorificarea în textul romanului a legendelor, a poveștilor și a versurilor populare de tipul: „Pe dealul Feleacului/ Trec carele Iancului/ [...] Boii-s cu coarne de ceară,/ Om ca Iancu nu-i în țară,/ Boii-s cu coarne de spume,/ Om ca Iancu nu-i în lume...”¹², califică literatura populară drept sursă de inspirație inepuizabilă care a supraviețuit trecerii timpului, definind un popor și creându-i o identitate. Urmând direcția trasată de generația scriitorilor pașoptiști, Ovidiu Bîrlea dezvăluie cu mândrie marea bogăție a creațiilor folclorice în care se reflectă viața spirituală a locuitorilor din Munții Apuseni, crezând sincer, ca și înaintașii săi, că „o adevărată literatură trainică, care să ne placă nouă și să fie originală și pentru alții, nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui.”¹³ De altfel, relația literaturii culte cu folclorul reprezintă o altă temă a preocupărilor științifice ale lui Ovidiu Bîrlea, pe care o ilustrează în lucrarea *Poveștile lui Creangă* (1967) sau în diferite studii despre operele scriitorilor: Ion Budai-Deleanu, Ion Luca Caragiale, Octavian Goga, Mihai Eminescu, Lucian Blaga și Liviu Rebreanu.

Așa cum ne-a obișnuit, Ovidiu Bîrlea în scrierile sale literare prezintă sub cele mai felurite aspecte plaiurile de obârșie, cu focalizare atentă și îndelungată pe Mogoșul natal și pe comuna Bucium unde, și mai târziu, atunci când a fost cercetător la Institutul de Etnografie și Folclor din București, între 1949 și 1969, și mulți ani după aceea, și-a petrecut vacanțele la rudele sale, participând la viața localnicilor cu magnetofonul și ochiul său atent de scriitor, de aceea romanul are în față o dedicație: „În amintirea fratelui Vasile Ceteraș (1927- 1985).”¹⁴ Pentru aceste locuri, așa cum rezultă din tot ce a scris, are un adevărat cult și ține cu dinadins să lase posterității o seamă de informații pe care le-a deținut, atât din vasta sa cultură de om erudit, cât și din contactul său direct cu oamenii și cu locurile ce i-au fost atât de dragi.

Scriitorul dezvăluie și în acest roman o umanitate moțescă foarte diversă sub raport istoric și social, puternic fixată în solul muntelui, care își apără cu demnitate condiția și dreptul lor la istorie. Nu poate fi ignorată prezența unei romanități robuste și trainice, cu indivizi conștienți de rostul și rolul lor istoric, cu oameni dârji și puțin dispuși să se plieze după regulile și legile unei ocârmuirii împovărătoare, gata cu orice prilej să mai rețeze din drepturile moștești moștenite din tată în fiu, ale unei colectivități aprige, hotărâtă să-și apere cu tenacitate și perseverență statutul de oameni liberi și posesori ai unor tradiții străvechi, arhaice, care nu pot fi anulate de niciun fel de lege sau hotărâre străină.¹⁵

Mesajul principal al cărții este menționat pe prima pagină a romanului printr-un citat din filozoful și pedagogul francez J.J. Rousseau (1712-1778): «L’homme est né libre et

¹⁰ Ovidiu Bîrlea, *Efigii*, [București], Editura Cartea Românească, 1987, p. 36-37.

¹¹ Doina Blaga, *Ovidiu Bîrlea, prozator realist*, în „Discobolul”, Alba Iulia, serie nouă, nr. 121-122-123 (126-127-128) / ian.- febr.- mart., 2008, p. 255.

¹² Ovidiu Bîrlea, *Se face ziuă. Romanul anului 1848*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2015, p. 399-400.

¹³ Apud.I.D. Bălan, *Prefață*, Mihai Eminescu, *Literatură populară, Culegeri și prelucrări*, ediție îngrijită și prefață de I.D. Bălan, București, Editura Tineretului, 1956, p. 17.

¹⁴ Ovidiu Bîrlea, *Se face ziuă. Romanul anului 1848*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2015, p. 5.

¹⁵ Mircea Popa, *Ovidiu Bîrlea – prozatorul*, în „Discobolul”, Revistă de cultură, Alba Iulia, serie nouă, anul XX, nr. 235-236-237, iulie-august-septembrie, 2017, p. 208.

partout il est dans les fers.»¹⁶ Ecaterina Varga, Avram Iancu și alți tribuni sunt purtătorii de mesaj ai moșilor iobăgiți, împovărați de robote, de taxe mari, strâmtorați din toate părțile de impozite pentru mori, crâșmărit, cazanele de vinars, împiedicați de a folosi pădurile lor, obligați să presteze cărașii de lemne pentru cuptoarele de topit din Zlatna. Ei care, cum spun, aveau „scrisori de la craii Ardealului de acum vreo două sute de ani, că sunt liberi”¹⁷, sunt asupriți de jude, de șpan, de controlorul minelor, de colceriu; sunt obligați să facă armată, chiar dacă o lege din 1830 îi absolvise de această îndatorire; nu au voie să poarte cizme, pălărie „duplă”, haine de postav, cămăși de jolj, „coloape de mătăsa”¹⁸.

Acest volum de 400 de pagini al lui Ovidiu Bîrlea are un titlu structurat în două secvențe edificatoare pentru problematica abordată: *Se face ziuă* și *Romanul anului 1848*, ceea ce ne îndreptățește să delimităm cele două părți ale romanului, inseparabile fiindcă au o zonă de interferență ca timp, spațiu și personaje. Sintagma *Se face ziuă* este o metaforă pentru ieșirea românilor din iobăgie ca o consecință a Revoluției de la 1848 din Transilvania și se regăsește textual în replica unui personaj din epilogul romanului, care simte plin de satisfacție bucuria libertății, contemplând imensitatea naturii: „Înainte lui, spre creștetul Corăbiei, cerul căpătase zimți roșietici ce se îngălbeneau ușor acolo unde întâlneau pământul. «Iacă se face ziuă!» - îi scăpă fără voie. Se uita ca beat înaintea lui: niciodată nu văzuse zori mai frumoase.”¹⁹

Prima parte a romanului, până la capitolul XI (din cele douăzeci de capitole), este plasată sub auspiciile „zorilor” și relatează povestea faptelor Caterinei Varga, faimoasa ungheroaică devenită apărătoarea drepturilor moșilor, autoare a numeroase memorii adresate curții de la Viena. Acțiunile moșilor cât și ale Caterinei Varga își găsesc sfârșit în gestul, considerat de autor drept „trădător”, al vicarului ortodox al Sibiului, Andrei Șaguna, care a profitat de o adunare a oamenilor la biserică pentru a o prinde și a o preda autorităților pe cea care dorise să ușureze soarta locuitorilor munților. Caterina Varga a fost pentru cei din Apuseni o prevestitoare de nouă furtună, un sol al libertății. Tensiunile create nu își vor găsi rezolvare, deoarece flacăra Revoluției de la 1848 va aprinde ca o vâlvătaie satele mocănești.²⁰

Începând cu capitolul XI sunt introduse personajele *Romanului anului 1848*, tematica se diversifică, subiectul devine mai palpitant fiindcă transformă povestea anului 1848 în povestea luptelor armate conduse de Avram Iancu și de căpitaniii săi contra unghurilor. Acțiunea capătă aspectul unui tumult social, al unui război la care ia parte toată suflarea muntelui, de la bătrâni la copii, de la tineri la oameni în toată firea, atât bărbați, cât și femei. Mișcarea populară dobândește relief și consistență, ieșind din perimetrul îngust al unui singur personaj spre a acumula dimensiune și adâncime scenică, cu fundal epopeic. Episoadele sunt bine reliefate, dinamica lor ni se înfățișează ca antrenantă, fiind dublată de un anume eroism popular. Transpunere epică urmează fidel cronologia evenimentelor istorice, beneficiind din plin de documentare istorică.²¹

Acțiunea se desfășoară, în cea mai mare parte în satul Izbita din comuna Bucium, dar și în localitățile din împrejurimi: Coleșeni, Poieni, Muntari, Galda sau la Zlatna și Abrud, în anii premergători și în timpul Revoluției de la 1848.

¹⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Contractul social. Omul s-a născut liber, dar pretutindeni este în lanțuri*, București, Editura Antet, 2013.

¹⁷ Ovidiu Bîrlea, *Se face ziuă. Romanul anului 1848*, ed. cit., p. 13.

¹⁸ *Ibidem*, p. 20.

¹⁹ *Ibidem*, p. 400-401.

²⁰ Mircea Popa, *Ovidiu Bîrlea – prozatorul*, în „Discobolul”, Revistă de cultură, Alba Iulia, serie nouă, anul XX, nr. 235-236-237, iulie-august-septembrie, 2017, p. 221.

²¹ *Ibidem*, p. 222.

Personajele principale intră în acțiune sosind în Bucium Izbita, pe la jumătatea lui decembrie, într-un mod cu totul neașteptat, nu pe drumul principal, ci coborând de pe munte pe Valea Izbicioarei. Sunt doi bărbați, Teodor Crâșnic și Simion Țandăru, zis Pitoc, din Poieni, care îi prezintă unei doamne ținutul și îi explică toponimia, satul se numește Izbita „doară pare că ar fi izbit-o chiar dracul aici în strâmtoarea aiasta”.²² Cu o zi în urmă fuseseră la încă o înfățișare a procesului din Aiud pentru drepturile pe care le avuseseră minerii din Apuseni, probate cu documente date de principii din Ardeal, drepturi de care nu voiau să țină seama autoritățile maghiare din Abrud și din Cluj, fiindcă în 1789, cei de la șpanatul din Abrud i-au silit pe câțiva moși strânși la târgul de țară să semneze un contract nedrept prin care se obligau la o serie de robote. Pentru a întregi imaginea de ansamblu asupra condițiilor de trai ale moșilor din Apuseni și sporind caracterul documentar al romanului, scriitorul prezintă detaliat aceste împilări. Pe lângă zeciuiala din minerit rămasă din bătrâni, conform căreia fiecare trebuia să dea fiscului „trei pisete de aur”²³, acum li se cerea băieșilor din zonă să presteze robotă de iobag, să scoată lemnele din apă aduse cu plutele pe Arieș, la „greblele de la Ofânbaia”²⁴ și să le facă stânjeni, să taie șase sute de bușteni, să-l ajute pe meșter să prelucreze scândurile pe care să le predea la depozitul din Abrud și să ducă lemne de foc la topitoria din Zlatna. Contractul stipula că pentru fiecare muncă vor fi plătiți, bineînțeles, cu o sumă infimă, însă nici aceea nu o primeau fiindcă „domnii-s hoți din născuta lor”²⁵, amânau mereu plata, astfel că mai bine renunțau la bani decât să tot facă drumul până în Abrud „de calea mânzului”.²⁶

La Aiud, buciumanii o întâlnesc pe Ecaterina Varga care află de necazurile lor din discuțiile dintr-o cârciumă, unde au poposit înainte de a se întoarce acasă. Femeia care citea și scria în germană și în ungurește „s-o legătuit că a umbla ea în rândul procesului, dară prin rugări băgate acolo la curtea din Viena, unde are un frate ...”²⁷ Energică și hotărâtă vine la Bucium ca să culegă toate informațiile de care avea nevoie, despre abuzurile săvârșite de „fiscușul” din Abrud și de „gubernul” de la Cluj. Litigiul era vechi, de prin 1810, iar autoritățile trăgăneau procesul. Mult mai multe detalii primește Caterina de la Manase, un om în puterea vârstei, silit a umbla în cârje fiindcă fusese bătut crunt de „cătanele” trimise să restabilească ordinea în urmă cu trei ani, în 1837, când buciumanii s-au revoltat împotriva fiscului. Pentru că a îndrăznit să-și ceară drepturile, omul a rămas infirm, incapabil de munca în mină, fiind ajutat mereu de ceilalți săteni.

Acasă la Furcoi, în jurul unui „blid” cu plăcinte făcute de gazda Mărie, Manase îi explică pe scurt doamnei, „în câteva cuvinte de foc”²⁸, situația în care se află buciumanii, „care nu au pe nime, fără numa pe bunul Dumnezeu, da el îi departe, acolo sus, și până la El ne mănâncă sfinții”²⁹, iar doamna își notează cu atenție totul. Gândul scăpării de iobăgie, întrezărirea unei speranțe în acest sens îi face pe moși să-și deschidă sufletele și să o privească pe Caterina cu mare încredere și admirație: „O, de ți-ar ajuta bunul Dumnezeu să iei piatra aiasta de pe noi, te-om pomeni toți din tată-n fiu, că iacă doamna noastră ne-o scos din jug.”³⁰ Pe de altă parte, multiplele împilări ale moșilor, multe dintre ele neconsemnate în contract, cum ar fi: interdicția de a tăia lemne din pădurile lor, obligația de a cumpăra scânduri de la

²² Ovidiu Bârlea, *Se face ziuă. Romanul anului 1848*, ed. cit., p. 7.

²³ *Ibidem*, p. 11.

²⁴ *Ibidem*, p. 14.

²⁵ *Ibidem*, p. 15.

²⁶ *Ibidem*, p. 15.

²⁷ *Ibidem*, p. 11.

²⁸ *Ibidem*, p. 12.

²⁹ *Ibidem*, p. 12.

³⁰ *Ibidem*, p. 12.

„fiscuș” chiar și pentru construirea unui gard, imposibilitatea ridicării unei case pe aceeași sesie iobăgească, necesitatea ca femeile să toarcă și să țeasă „cât le vine de la domnii de la șpanat, că doamnele lor, bag sama, nu știu”³¹, trimiterea lor pe hotar după fragi, zmeură, mure, ciuperci, ca și obligația de a le trimite ouă, în funcție de numărul de găini deținute, o intrigă pe Caterina, care, cuprinsă de indignare, ține un discurs înflăcărat, bătând cu pumnul în masă și făcându-i pe toți cei de față să încremenească: „Ascultau întâiași dată frânturi dintr-un catechism nou și nu le venea să creadă că vorbele pot fi atât de cutezătoare!”³² Pasiunea cu care vorbește despre libertate: „Pentru că Dumnezeu l-a făcut pe om liber și numai tiranii pământului l-au supus și l-au băgat în lanțuri.”³³ sau: „Doar pământul e al nimănui și al tuturor și toți trebuie să se bucure de roadele lui!”³⁴ o determină pe eroină să devină în viziunea autorului, „un apostol rousseauist poate fără să știe, căci vorbele [ei] cele mari izvorau din scrierile lui Jean-Jacques Rousseau, filosoful revoluțiilor ce aveau să schimbe fața continentului.”³⁵

Numită „Joana d’Arc a buciumanilor”, scriitorul crede că, dat fiind ceea ce a făcut ea pentru buciumani, merită mai mult decât s-a scris până azi, de aceea îi realizează Ecaterinei Varga un portret favorabil detaliat. Această femeie între două vârste, „De statură mijlocie, cu părul strâns într-o cunună ce se zărea de sub broboada neagră, avea fața cam bărnace, cu o roșeață în pomeții obrazului care o întinerea.”³⁶ impresiona mai ales prin „privirea ei adâncă ce izvora din ochii aceia negri; părea că din ei vine ca de undeva de departe un fel de lumină tainică, aidoma unei pâlpâiri de o clipă.”³⁷ Probabil că acea lumină tainică zărită de buciumani în ochii Caterinei era speranța libertății, încrederea că ea, „doamna noastră”, cum au început să o numească, „va scoate carul din mocirlă [...]. Doară văzurăți bine cum vorovește cu toată făptura, de s-ar mișca și pietrele dac-ar auzi-o.”³⁸

Nedumerirea lor era de ce această femeie cultă, care „pe domnește o trage, cum scrie în cărți”³⁹ a venit la ei în munți și le-a oferit ajutorul fără a pretinde plată, spunându-le fățiș: „nu vreau să vă storc ca avocații, decât să-mi dați ținere, cum se zice, casă și masă”⁴⁰, iar când va trebui să meargă la Cluj, la guvern, sau la Viena, să îi strângă bani pentru călătorie. Anticipând probabil această preocupare a lor, Caterina le mărturisește deschis: „Să nu vă mirați că am venit aici prin munții voștri, dar așa m-a îndemnat inima mea, un glas care mi-a poruncit să vă vin în ajutor, așa de plăcerea de a face bine și din dragoste pentru voi.”⁴¹

Cârciuma este un topos nelipsit din comunitatea rurală care îi adună pe bărbații din sat la momente de răgaz după munca istovitoare în mină, pe hotar sau în gospodării. În Izbita, cârciuma era ținută de Candin Danciu, poreclit Horomoață, și el nemulțumit de taxa prea mare pentru crâșmărit și de faptul că avea voie să vândă doar vinul adus de „fiscuș”, vin care de cele mai multe ori era o „liorbăitură”, după cum îi zice Furcoi, care după plecarea Catarinei, l-a luat pe Manase și pe Pitoc și s-au dus la cârciumă. Aici își face apariția un alt personaj enigmatic și tragic în același timp, poreclit Huhu, căci numele adevărat nu i-l cunoștea nimeni. Prezența sa este anunțată de cârciumar prin exclamația: „- Iaca vine

³¹*Ibidem*, p. 15.

³²*Ibidem*, p. 22.

³³*Ibidem*, p. 22.

³⁴*Ibidem*, p. 22.

³⁵*Ibidem*, p. 22.

³⁶*Ibidem*, p. 10.

³⁷*Ibidem*, p. 10.

³⁸*Ibidem*, p. 25.

³⁹*Ibidem*, p. 25.

⁴⁰*Ibidem*, p. 23.

⁴¹*Ibidem*, p. 23.

primejdia!”⁴², iar omul cu haine zdrențăroase și mari își face intrarea teatral, cu replica: „- Haida la Candin, Să ne deie vin!”⁴³ Fusesse adus de controlorul minelor, Ion Sterca Șiuлуțiu, să-i fie ștempar la șteampurile pe care și el le avea în zonă. Fiindcă se îmbăta și nu își făcea treaba, a fost dat afară, iar acum muncea pe la cine se nimerea, însă banii primiți îi dădea pe băutură de cele mai multe ori.

Recurgând la inserție pentru a putea valorifica o legendă locală, autorul îl transformă pe Huhu în narator al unei întâmplări din trecutul său neguros, care l-a zguduit profund. Tânăr și naiv fiind, intrase într-o bandă de hoți de vite pe care le treceau Munții Sibiului și le vindeau în Țara Românească. Aflându-se cu o ciurdă în drum spre locul de înnoptat, Suptu, șeful bandei, zărește o pereche de boi grași păscând, păziți de o fetiță de vreo zece ani „de părea că-i un înger”⁴⁴ și fără să mai stea pe gânduri, îi ia fetei boii. Copila începe să plângă și pornește după ei, rugându-i să îi lase animalele. Fiindcă devenise o amenințare în deconspirarea lor, Suptu o păcălește pe fată, o prinde și o duce în pădurea de pe Pârăul Iadului unde o leagă de un copac. Huhu, impresionat de inocența și groaza care se citea în ochii bieteii făpturi, îi promisese prin semne că va veni el mai târziu și o va dezlega, ceea ce și făcuse, însă se iscăse o furtună ca de sfârșitul lumii, de nu se vedea și nu se auzea la doi pași în pădure și a căutat-o zadarnic. La un moment dat, Huhu alunecă și se rostogolește, lovindu-se cu capul de un buștean. S-a trezit abia către dimineața când trebuia să fie la boi. Nu le-a zis nimic celorlalți hoți, iar a doua zi au plecat, trebuind să ajungă cu animalele la locul stabilit, numai că fuseseră prinși și întemnițați, probabil îi pârăse cineva sau a fost blestemul fetei „că prea o fost curată.”⁴⁵ Eliberat, se duce direct la Pârăul Iadului unde caută o zi întreagă corpul fetei. Un bătrân îi spuse că fuseseră găsite mai demult, de către niște păstori, oasele unei fete „așa albe și funia cu care o fost legată”⁴⁶, dar aceștia le-au îngropat în vârful dealului, care de atunci se numește „Crucea Fetei”.

„Doamna noastră”, cum îi spuneau buciumanii Ecaterinei Varga, face mai multe drumuri la Viena și la guvernul din Cluj, dar nu realizează mare lucru, în schimb își atrage dușmănia autorităților maghiare, care pun la cale arestarea ei, lucru ce se va împlini în ziua de Bobotează a anului 1847, cu sprijinul direct al viitorului mitropolit al Ardealului, Andrei Șaguna, pe atunci vicar al Sibiului. Din romanul lui Ovidiu Bârlea rezultă că arestarea Ecaterinei Varga ar fi fost condiția impusă de autoritățile de la Viena pentru obținerea înaltului scaun în ierarhia ortodoxă.⁴⁷

Popa Gheorghe Suci din Izbita întruchipează idealul preotului de la țară, iubit și apreciat de toată comunitatea pentru virtuțile sale. Chiar dacă nu învățase multă carte, ci făcuse doar șase luni la școala de preoți din Sibiu, oamenilor le plăcea că vorbea răspicat, nu grăbea slujba, glasul său era „răsunător, de clocotea biserica în timpul slujbei, dar cald și puțin tremurat, de le mergea buciumanilor la inimă.”⁴⁸ La cei patruzeci și șase de ani, era „om voinic, spătos, cu statura înaltă, încât putea fi dintr-odată zărit în mulțime”⁴⁹ și se îmbrăca țărănește ca toți oamenii locului. Avea două fete căsătorite și amândurora le-a construit case

⁴²*Ibidem*, p. 28.

⁴³*Ibidem*, p. 28.

⁴⁴*Ibidem*, p. 34.

⁴⁵*Ibidem*, p. 36.

⁴⁶*Ibidem*, p. 37.

⁴⁷*O Carte ... Ca într-un muzeu: Ovidiu Bârlea, Se face ziuă. romanul anului 1848*, în „Ziarul 21”, 9 februarie 2017, <http://www2.ziarul21.ro/index.php/lifestyle-a-timp-liber/cultur/20733-o-carte-ca-intr-un-muzeu-ovidiu-barlea-se-face-ziu-romanul-anului-1848>

⁴⁸ Ovidiu Bârlea, *Se face ziuă. Romanul anului 1848*, ed. cit., p. 48.

⁴⁹*Ibidem*, p. 48.

și le-a dat zestre consistentă. Cel mai mult „îl aveau la inimă”⁵⁰ buciumanii pentru că în timpul săptămânii lucra la baie alături de ei, iar preoteasa îl ajuta la spălarea măcișului la hurcă. Norocul a dat peste el, fiindcă a descoperit un filon bogat în aur, însă „Bogăția nu l-a smitit dintr-ale lui [...] Nici nu-i plăcea să se țină mai sus decât ceilalți, știa că bogăția lui venise de la norocul cel orb care într-o bună zi îl poate părăsi [...] Tocmai de aceea nu înnodea banul cu zece noduri [...]”⁵¹ Muncea cu râvnă la mină, iar dimineața după ce prânzea, avea obiceiul să își anunțe preoteasa că pleacă prin versurile auzite de la alții: „Straița și bâta/ colopul și norocul!”⁵², pronunțând mai apăsător ultimul cuvânt, conștient fiind de valoarea lui. Dragostea de viață și jovialitatea-i caracteristică i-au determinat porecla „popa Pițulă” căci, aflându-se în Abrud la fiica sa, ar fi glumit că este atât de bogat, încât Dumnezeu nu ar avea mai mult decât el decât cu o pițulă. Vorbele s-au transmis din gură în gură și cineva i-a dat această poreclă, pentru care nu s-a supărat „ca alții pestriți la mațe”⁵³, ci mai degrabă s-a amuzat.

Relația preotului cu Caterina Varga era cât se poate de cordială, o respecta și o aprecia atât pentru știința ei de carte, cât și pentru „farmecul ce izvora din toată făptura ei”⁵⁴, convins fiind că ea nu voia decât ușurarea vieții buciumanilor. De aceea, o sprijină în acțiunile ei, anunță în biserică strângerea banilor pentru drumurile la Viena și chiar promite că dacă nu se vor aduna suficienți bani, va da de la el cât mai trebuie. De altfel, toți buciumanii o iubeau pe Caterina, iar vestea plecării ei la Viena se răspândi peste tot, oamenii vorbeau la crâșmă, la moară despre ea, Furcoi aprecia: „Da-i o doamnă cum nu se poate mai bună, ține cu noi din toată inima, Doamne dă-i sănătate. Și când spune ceva, îi ca de pe carte și te lovește oblu la inimă, de nu știi cum te răcorești ascultând-o.”⁵⁵, iar morarul Petre, zis Băbănuș, a adăugat: „am auzit că aprinde oamenii cu vorba ei.”⁵⁶

Veritabilă pagină etnografică, scriitorul descrie cu minuțiozitate adunarea buciumanilor la sfințirea minei Cocu, îmbrăcați în mândre straie populare venind înșirați pe coasta muntelui, călare sau pe jos. „Și vin mulți, pentru că le place și lor voia bună. Destul stau posomorâți acolo sub pământ, la ortul mustind de umezeală, încrâncenându-se să bată găurile de pușcat, încât nimic nu poate fi mai dulce decât să adaști pe pajiștea molcomă de pe poala Corabiei, între atâta lume venită să petreacă.”⁵⁷ Preotul Pițulă cere lui Dumnezeu să-i ocrotească pe băieși, să le dea gândul cel bun de a găsi vâna de aur care să le aducă noroc, spre a nu munci în zadar. Mogoșenii au adus „pe sub mână”⁵⁸, cu berbințele pe cai, „vin curat, din struguri, fiert în legea lui, nu amestecat cu leobăituri, cum era cel adus de fisc la crâșmele din sat”⁵⁹, iar buciumanii s-au așezat pe pajiștea din fața intrării în mină, de la copii până la bătrâni, dar cei mai bucuroși erau tinerii dornici de joc. Culuț al lui Furcoi și cu Gheorghea Lupului cântau la fluier, „[...] o zicală limpede care curgea lin ca apa pe țâraiele Corabiei, cu undiri dulci, iar la sfârșit cu un sunet alungit și îngroșat, parcă suna dintr-un fund de pârâu. Volburi după volburi se rotiră în văzduhul blând și oamenii tresăriră cutremurați de fiori.”⁶⁰ Jocul s-a încins în frunte cu popa, un jucător înăscut, care arunca și

⁵⁰*Ibidem*, p. 48.

⁵¹*Ibidem*, p. 48-49.

⁵²*Ibidem*, p. 49.

⁵³*Ibidem*, p. 49.

⁵⁴*Ibidem*, p. 49.

⁵⁵*Ibidem*, p. 60.

⁵⁶*Ibidem*, p. 60.

⁵⁷*Ibidem*, p. 129.

⁵⁸*Ibidem*, p. 131.

⁵⁹*Ibidem*, p. 131.

⁶⁰*Ibidem*, p. 132.

câte o strigătură „ca și cum ar fi vrut să nu se lase întrecut, cum nu-l întrecea nimeni nici în rândul băitului.”⁶¹

Cu acest prilej, între Oană, fiica morarului Petre, zis Băbănuț, și Culuț se leagă o mare și greu încercată poveste de iubire, fiind din sate diferite, flăcăul o conduce acasă, zăbovind într-o poiană lângă izvor. Ca să se mai vadă, se înțeleg să se ducă împreună la târgul de vară din Zlatna, fără să le treacă prin cap ce li se va putea întâmpla. Culuț este prins de jandarmi și dus în armată undeva în Galiția. Deși potrivit legii, băieții erau scutiți de serviciul militar, iar „luarea la cătănie cu funia”⁶² fusese oprită de lege încă din 1830, autoritățile recurg la această practică pentru a-i reduce la tăcere și a-i intimida pe buciumani. Rămasă însărcinată, Oană este bătută cumplit de tatăl ei și alungată de acasă pentru rușinea priciunuită și fiindcă fata nu vrea să spună cine este tatăl viitorului copil. Când Oană, legată de un prun, era bătută cu sălbăticie de tatăl ei, întâmplător trecea pe drum tocmai Furcoi, tatăl lui Culuț, căruia i se face milă de fată și o ia la el, mai mult ca ajutor în casă pentru Mărie. Prin martie, după o ninsoare zdravănă, Oană merge la vaci pentru a le mulge și a le hrăni, dar tocmai atunci îi venise sorocul, trebuia să nască singură, iarna, departe de casă, în șura din coliba de pe deal. Scena nașterii este zguduitoare. Durerile, amalgamul de gânduri și sentimente ale mamei sunt transpuse cu o emoționantă franchețe, dar și cu o oarecare naivitate ilustrată de numeroasele comparații utilizate: „Cuțite lungi și încârligate îi umblau prin măruntaie, sfășiau ce apucau și i se părea că aude cum rupturile se desfac una dintr-alta, ca o pânză sfârtecată cu ciudă de mai multe mâini.”⁶³ După ce mica ființă, un băiețel voinic, vine pe lume în urma unor cumplite dureri, tânăra mamă taie buricul copilului cu un vârful de coasă găsit împlântat între bărnele șurii apoi „Îl ridică prinzându-l de subțiori, și când îl văzu plin de gozurile de fân, îi veni întâi să râdă, apoi o năpădi plânsul. Așa nu-l poate înfășa, va trebui să-l curețe cât de cât. [...] dar cum să-l curețe de firele de fân ce se lipiseră peste tot? Deodată gândul cel bun îi luminează mintea. Ieși cu el afară și fără să-i pese de orăcăielile lui, se lăsă în genunchi unde locul era neatins și începu să-l frece cu zăpadă, ținându-l într-o mână ca pe un bălătruc. – Oa, oa, puiuțu mamei, oa, oa! – începu să-l îngâne ca să n-o asurzească țipând doar el. Apoi o podidi plânsul și lacrimile cădeau cu picuri grei pe trupul plăpând. [...] Așa ți-o fost dat, puiuțu mamei, să te spele maică-ta cu lacrimile ei la scaldă dintâie – și hohotele îi înecară vorbele ...”⁶⁴

Scriitorul strecoară în această secvență narativă o serie de obiceiuri și superstiții legate de naștere sau de noul-născut: l-a scăldat punând în covată apă sfințită, busuioc, o cruciuliță și „un mariaș de argint cu chipul Mariei Tereza [...] ca să fie cel scăldat curat și luminat ca argintul strecurat”⁶⁵, îi leagă scutecul cu o fașă albă „vârstată” cu roșu, sub bărbie „petrecu fașa prin găuricea marieșului de argint [...], apoi mai înnodă un ciucur roșu, mare, să fie văzut de departe ca să nu-l deoache cine se va uita la el”⁶⁶, apa de scaldă fu golită de Mărie la rădăcina mărului de după casă pentru a face rod bun și pentru ca pruncul să aibă obraji roșii ca mărul, iar înainte de a ieși din încăpere, Mărie puse tămâie pe plita sobei și zise o rugăciune.

⁶¹*Ibidem*, p. 138.

⁶²*Ibidem*, p. 156.

⁶³*Ibidem*, p. 185.

⁶⁴*Ibidem*, p. 186.

⁶⁵*Ibidem*, p. 190.

⁶⁶*Ibidem*, p. 192.

Peste această acțiune se suprapune apariția unor personaje din *Romanul anului 1848*, respectiv tinerii studenți Avram Iancu, Iosif Șterca Șuluțiu⁶⁷, fiul controlorului de mine, și Ion Faur, viitori conducători al Revoluției de la 1848. Ei o vizitează în Bucium pe Ecaterina Varga despre care auziseră că pregătește „o a doua edițiune a revoluțiunii lui Horea”⁶⁸ și pentru care aveau multă admirație, venind, după cum înșiși mărturisesc „să îi aducă omagiile”.⁶⁹ Caterina le arată modestia-i caracteristică, neagă orice îndemn la violență sau revoltă, subliniind că ea a recurs doar la mijloacele legale, reclamații și petiții, spre a le ușura cât de puțin viața moșilor.

Avram Iancu și Iosif Șterca Șuluțiu, „drepturiști” la Cluj, iar Ioan Faur, teolog la Blaj, întorcându-se din vacanța de primăvară și trecând pe la Bucium călare, se îndreaptă către Galda de Jos, unde sunt așteptați de alți colegi, printre care viitoare personalități de primă mărime precum: Maxim Hulea, pe atunci teolog la Blaj, Ilie Măcelaru, Ioan Pinciu și Iuliu Mihali, toți trei studenți la drept în Cluj. În acea vreme, elevii și studenții care aveau drum comun către școală se strâneau la colegii din satele mai apropiate, de unde porneau pe jos, călare sau, cel mai des, cu căruțele fiindcă trebuia să își ducă haine și mâncare cu ei. La Galda, în casa preotului, care avea și el doi flăcăi, pe Ion Găinaru, „gimnazist în ultima clasă de filosofie la Blaj”⁷⁰ și pe Gheorghe, student teolog la Blaj, se încinge o petrecere studentească cu vin, miel fript și pupuri tocmai scoase din cuptor. Studenții se întrec în a-și da replici în limba latină, care de care mai savuroase, se salută: „Ura, *mocanissimi!*”⁷¹ și „Sevus!”⁷², la ciocnirea paharelor își urează: „*Vivat er floreat!*”⁷³, iar pe Avram Iancu îl prezintă celorlalți: „*Abrahamus Iancu, eminens iuris peritus et mocanorum futurus dux!*”⁷⁴

În următoarea zi, dis-de-dimineată erau toți pregătiți de drum, veniseră ceterași și fete care îi însoțiseră până la răscrucea drumurilor, apoi căruțele se despărțiră, una o luase pe drumul Clujului, iar cealaltă, către podul mobil de pe Mureș, înspre Blaj. Din căruța care se îndepărta, Iancu admira drumul plin de școlari, cei mai mulți pe jos, iar în spatele lor veneau căruțele cu provizii de mâncare pe care și-o găteau la gazdele din Blaj, aici „țipăii făcuți în dar de pe moșia episcopiei le veneau la toți ca o sâmbrie caldă pentru mai multă osârdie la învățătură.”⁷⁵ Iancu nu putuse să nu exclame: „Începe a se dezmoști și națiunea noastră.”⁷⁶ Scriitorul compară drumul către școlile Blajului cu un drum de nuntă, glasurile tinerești amestecându-se cu cele ale ceterii și cu sentimentele de bucurie și optimism provocate de certitudinea că lumina cărții va ridica în picioare neamul românesc.

Anul 1846 aduce mari schimbări în viața socială și politică a Transilvaniei. Guvernatorul Teleki raportează Vienei că pe domeniile Zlatnei nu poate restabili ordinea decât cu sprijinul armatei, pe de altă parte, cancelarul vienez Jósika îl somează pe guvernator să îi oblige pe iobagi la prestațiile domaniale și să o aresteze pe agitatoarea Caterina Varga. Guvernatorul și noul comite al Albei de Jos, baronul Nicolae Bánffy, găsesc o altă modalitate de a-i manipula pe moșii revoltați din Apuseni, astfel ei îi scriu noului vicar de la Sibiu,

⁶⁷ Iosif Șterca Șuluțiu scrie o lucrare despre Ecaterina Varga, luptătoarea pentru apărarea drepturilor iobagilor din Munții Apuseni intitulată *O lacrimă fierbinte*, Brașov, 1877, precum și *Biografia lui Avram Iancu*, Sibiu, 1897.

⁶⁸ Ovidiu Bârlea, *Se face ziuă. Romanul anului 1848*, ed. cit., p. 210.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 209.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 221.

⁷¹ *Ibidem*, p. 222.

⁷² *Ibidem*, p. 223.

⁷³ *Ibidem*, p. 223.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 223.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 240.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 240.

Andrei Șaguna, o scrisoare prin care îi cer să îi liniștească imediat pe minerii iobagii din zona Abrudului. Vicarul s-a grăbit să facă o călătorie la Izbita, iar relațiile vicarului cu popa Pițulă au devenit tensionate, Excelența Sa suspectând că popa le-ar fi spus credincioșilor să plece acasă după slujbă, dar mai ales l-a deranjat atitudinea preotului în momentul în care i-a cerut să o trădeze pe instigatoarea Ecaterina Varga: „- Asta n-o fac, Măria Sa! Iacă sunt om de cincizeci de ani, mai bătrân ca Măria Sa, da să-mi vând eu pe cineva care nu mi-o făcut niciun rău, nici mie, nici altuia, făr' numai bine, adică să mă fac iudă, cum se zice - aiasta ferit-a Sfântul! Și dacă mere treaba așa, iacă pun patrafirul jos și-mi dau abzicerea de la parohie, decât să-mi încarc sufletul cu un păcat.”⁷⁷ Refuzul categoric și dârzenia preotului îi fac pe vicar să fie mai domol, să încerce să îl convingă că el nu ar trebui decât să îl înștiințeze pe protopopul Iosif Ighian când această *pernicioasa seductix* este în Bucium, dar este refuzat din nou, ceea ce îl determină pe vicar să afirme cu sinceritate: „- Atunci nu face nimic, cerem la alții.”⁷⁸ și într-adevăr îi convocă pe toți preoții din zonă cu care avu întrevederi individuale.

Scriitorul prezintă detaliat întâlnirea pe diplomatică pe care vicarul Andrei Șaguna o are cu guvernatorul Teleki la Cluj, de a cărui susținere avea nevoie pentru a urca în scaunul episcopal. Teleki îi apreciază acuratețea cu care vorbea limba maghiară învățată în paralel cu latina și germana, la universitate unde a urmat filosofia și dreptul, dar îi reproșează că „stă cam slab cu româna”⁷⁹, el fiind aromân din Munții Pindului. De asemenea, îl suspectează de oportunist trecând de la catolicism la ortodoxism, „astfel ați câștigat perspectiva de a urca pe un scaun episcopal, ceea ce la catolici ar fi fost neasemuit mai greu”⁸⁰, spunându-i franc că la această numire are și el un cuvânt de spus, iar pentru a fi în favoarea sa, trebuie să rezolve definitiv problema iobagilor recalcitranți din Abrud, ceea ce nu se poate realiza decât cu arestarea Ecaterinei Varga. În încheierea audienței, guvernatorul îi recomandă lui Șaguna ca această rezolvare să se petreacă înainte de ținerea sinodului pentru alegerea candidaților la episcopie, scriitorul prezentând, prin recurgerea la stilul indirect liber, și gândurile care îi străbăteau mintea guvernatorului: „Își dăduse seama de la început că are înaintea lui un mare ambițios, în stare să joace până la ultima carte în folosul său, de aceea îl privea cu acea satisfacție amestecată cu sadism care este dată numai potențaților zilei. Avea acum siguranța că, la nevoie, va putea prinde cu el chiar iepuri.”⁸¹

În decembrie, Andrei Șaguna fusese informat de protopopul Ighian că, abia întoarsă în munți, Caterina strângea bani pentru o altă călătorie la Viena și că cei din Bucium „au devenit iarăși îndărătnici, nu vreau să mai audă de robotele impuse de fisc.”⁸² Socotind că nu mai e vreme de pierdut, vicarul îi cere printr-o scrisoare protopopului să îl invite la Bucium de Bobotează și îl înștiințează pe guvernator că pleacă în munți să rezolve problema cu „poporul recalcitrant.”⁸³ Înainte de a merge în Izbita, rămâne o noapte la protopop, fiind foarte agitat și având un coșmar ciudat.

Dacă până în acest punct, romanul avea preponderent caracterul unei cronici a evenimentelor din acea perioadă, sau cel puțin aceasta era aparența creată, datorită numeroaselor trimiteri la documentele vremii, fragmente din scrisori, cereri și plângeri adresate autorităților, scena capturării Ecaterinei Varga este fascinant construită, cu elemente specifice prozei fantastice în episodul arătării diavolului în vis, imaginația inundând spațiul

⁷⁷*Ibidem*, p. 247.

⁷⁸*Ibidem*, p. 248.

⁷⁹*Ibidem*, p. 255.

⁸⁰*Ibidem*, p. 255.

⁸¹*Ibidem*, p. 259.

⁸²*Ibidem*, p. 260.

⁸³*Ibidem*, p. 261.

realității. Vicarul adoarme după o masă zdravănă stropită cu vin și „borviz”, când simte niște aburi calzi care îi ating urechea și îl avertizează că răspoimâine va avea o zi grea, fiindu-i în joc avansarea. Glasul cel misterios continuă cu un șir de întrebări, rânjind straniu: «Vrei să ajungi episcop, așa-i? [...] Vrei să răzbați cu orice preț, ai? [...] Adică să o prinzi pe Catarina Varga, așa-i?»⁸⁴ În continuare, este atenționat de glasul acela că nu va reuși să o prindă pe Catarina decât dacă o va lua în brațe și o va urca în sanie, urmând ca apoi să plece ca fulgerul: „« Bagă de seamă, îți spun încă o dată: până ce nu vei strânge bucuțele doamnei în mâinile tale sfințite, nu vor ajunge niciodată prea-sfințite. Ai înțeles?» Și glasul cald îi răsună mai adânc în ureche, ba simte și o gădilătură în adâncul ei, apoi o ciupitură fină de vârful nasului.»⁸⁵ Vicarul se trezește cu părul vâlvoi, cu ochii plini de spaimă, strigând: „- Piei satană!”⁸⁶, nu zărește nimic prin bezna odăii, se gândește că poate așteaptă prin vreun colț al încăperii și îi pare rău că nu a lăsat o lumânare aprinsă. Își face cruce și încearcă să se liniștească, sperând că a fost un vis, bea apă, regretă că a mâncat prea mult și încearcă zadarnic să adoarmă din nou, răsucindu-se de pe o parte pe alta, până dimineața.

Deși spera să nu fie părtaș la această acțiune nedemnă, protopopul este chemat să-l însoțească pe vicar la Izbita, lor li se alătură o delegație întregă de domni. Vestea că de Bobotează va fi o slujbă mare în sat se răspândise peste tot, iar popa Pițulă primise sarcina să pregătească o masă bună pentru toți însoțitorii vicarului. Lumea se strânse la biserică, slujba fu lungă, cu sfințirea apei și o predică pregătită în prealabil despre faptul că orice stăpânire este de la Dumnezeu.

După terminarea oficiului religios, în curtea bisericii, vicarul s-a oprit la discuții cu buciumanii, întrebându-i de soarta procesului și de doamna Caterina care era printre ei. Vicarul a luat-o de braț zâmbind și au început să converseze în unghurește, în timp ce se îndreptau către drum. Buciumanii au rămas pe loc, privindu-i de la depărtare. Când au ajuns în dreptul saniei, doamna a refuzat să urce, așa că vicarul a luat-o în brațe și a împins-o lângă protopop, sărind și el lângă ei și pornind în galop. Buciumanii încremeniți au văzut doar cum doamna se zbate să sară din sanie și strigă după ajutor. Câțiva săteni și-au luat repede puștile și au plecat călare în urmărirea lor, sperând că dacă o vor lua pe o scurtătură, îi vor ajunge înainte de Dealu Mare, dar sania vicarului avea patru cai, iar poteca pe care au luat-o ei era destul de accidentată, astfel că au ieșit în drumul mare, abia după ce sania trecuse în grabă. Deceționați, buciumanii s-au întors în sat „ca plouați, cu gurile încleștate, ca unii care nu mai aveau ce să-și spună în ziua aceea”⁸⁷, simțindu-se neputincioși și fiindu-le necaz că s-au lăsat amăgiți atât de ușor „de vicăreș, c-aiesta de bună seamă-i drac, nu popă”⁸⁸, convingși fiind că: „s-o face el sluga domnilor de la fiscuș, Dumnezău cui l-o adus vicăreș!”⁸⁹

Oricum am încerca să interpretăm, portretul personajului Andrei Șaguna este conturat într-o lumină defavorabilă, viziunea autorului fiind subiectivă, proprie literaturii, de aici și necesitatea stabilirii unei delimitări între conceptul de personaj și cel de personalitate istorică, vizat fiind în cazul de față primul statut. Personajul Șaguna reprezintă tipul ambițiosului lipsit de scrupule care își dorește să acceadă pe scara ierarhiei clericale, fiind dispus la orice compromis în acest sens. De aceea, el o predă pe Ecaterina Varga închisorii din Aiud și îi scrie guvernatorului Teleki, în aceeași zi, un raport „plin de bravuri închipuite, pentru că

⁸⁴*Ibidem*, p. 264.

⁸⁵*Ibidem*, p. 264.

⁸⁶*Ibidem*, p. 264.

⁸⁷*Ibidem*, p. 272.

⁸⁸*Ibidem*, p. 271.

⁸⁹*Ibidem*, p. 271.

nicio poruncă bisericească nu socotește minciuna drept păcat, fie cât de mic”⁹⁰, apreciază în mod ironic naratorul.

Bîrlea opune raportului semnat de Șaguna, relatarea făcută de Simion Balint, preotul din Roșia Abrudului la acea vreme, susținând că istoricii apologeți ai lui Șaguna au dat crezare „însăilărilor vitejești din acest raport”⁹¹, socotindu-l pe preot un senil slab de minte, fără însă a cerceta pe la bătrânii din sat care ar fi adevărul. Sunt dezaprobat de narator felicitările primite de preoții trădători din Bucium, care au fost recompensați cu anumite sume de bani, mai mici totuși în comparație cu cele primite de trădătorii lui Horea și Cloșca, dar cel mai mult este dezaprobat gestul lui Șaguna care a fost sărbătorit de guvernator cu toată pompa convenită pentru că și-a îndeplinit misiunea în chip exemplar: „De acum, putea dormi liniștit, știind că scaunul episcopal va fi ocupat de el. Atât că alegerea nu s-a făcut îndată [...]. Întârzierea își avea tâlcul ei, probabil trebuia să se mai piardă din dezgustul pricinuit de isprava vicarului [...]”⁹² În finalul capitolului, naratorul concluzionează: „Istoricii de mai târziu vor trece sub tăcere și inovația că era unica răpire în care viclenia s-a îmbinat cu sacralul. Se vede că și istoria are uneori umorul ei, puțin cam negru...”⁹³, făcând referire și la faptul că ierarhul a sfințit o cruce din lemn la acea slujbă de Bobotează, care ulterior a fost înlocuită cu una de piatră, spre a rămâne în eternitate acest eveniment nefericit.

Primăvara anului 1848 aduce ecouri ale mișcărilor revoluționare din Paris, apoi Viena și chiar din Budapesta. Popa Pițulă le citește izbițenilor pe podul din fața porții din *Gazeta de Transilvania* din 15/27 martie, hotărârea Dietei Ungariei publicată de George Bariț, în care scria că robotele vor înceta, iar iobagii vor deveni oameni liberi. Hotărât să pună gazeta lângă cărțile sfinte, popa își amintește de prevestirile doamnei Catarina și îi dă dreptate când spunea că omul este născut liber. Se gândesc să facă un drum până la Bălgrad, stârnind teama autorităților care pun problema transferării Caterinei Varga la Gherla, Arad sau chiar la Timișoara. Procesul ei este mereu amânat, la acesta contribuind și evenimentele din acel an.

Romanul prezintă în continuare strict întâmplările prilejuite de Revoluția din 1848, autorul nemaiinsistând asupra destinului Ecaterinei Varga, care a rămas închisă la Alba Iulia timp de patru ani, între anii 1847-1851, fără a exista măcar un proces în care să se poată apăra. Într-un final, în 1851, a fost judecată și a mai primit trei luni de închisoare pe lângă cei patru pe care îi executase deja. După eliberare, a fost exilată în satul ei natal, Hălmeag, din Brașov. Nu a mai trăit decât un an și se spune că s-a îmbolnăvit de plămâni în închisoare.⁹⁴

Recurgând la același stil cronicăresc, este prezentat contextul social-politic din primăvara anului 1848, când Dieta Ungariei votase unirea Transilvaniei cu Ungaria, fără a asigura drepturile convenite naționalității române. Inițial articolele votate referitoare la desființarea iobăgiei și egalitatea în drepturi a tuturor locuitorilor i-a încântat pe toți românii, abia ulterior au înțeles că era legiferată doar libertatea individuală, nu și cea națională, prin care fiecare popor își poate păstra identitatea. Studenții români de la Cluj manifestau zgomotos împotriva acestei uniri, nici cei sași nu au vrut să subscrie unirea, pe când cei maghiari au adoptat lozinca: «Unire sau moarte».⁹⁵

⁹⁰ *Ibidem*, p. 273.

⁹¹ *Ibidem*, p. 275.

⁹² *Ibidem*, p. 275.

⁹³ *Ibidem*, p. 276.

⁹⁴ Simona Suci, *Ecaterina Varga, femeia care a ajuns la Viena pentru viața țăranilor români. Trădată de Andrei Șaguna, a înfundat pușcări și a murit într-o sărăcie lucie*, în „Adevărul”, 26 mai 2015, http://adevarul.ro/locale/brasov/ecaterina-varga-femeia-ajuns-viena-viata-taranilor-romani-tradata-andrei-saguna-infundat-puscaria-murit-intr-o-saracie-lucie-1_5562e4d0cfbe376e3591fb49/index.html.

⁹⁵ Ovidiu Bârlea, *Se face ziuă. Romanul anului 1848*, ed. cit., p. 278.

În munți, la Abrud, Câmpeni, Bistra și Zlatna s-au organizat adunări populare la care au vorbit Ioan Buteanu, Avram Iancu și Simion Balint despre păstrarea drepturilor naționale și intenția de maghiarizare a tuturor naționalităților prin unirea cu Ungaria. Prin Bucium, a trecut în săptămâna Paștilor, teologul Ioan Faur care i-a adus preotului Ioan Suciuc numărul din 29 martie al revistei *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, în care Alexandru Papiu Ilarian, cancelistul de la Tabla regească din Târgu Mureș, relatează revendicările tinerilor maghiari și români din capitala secuimii și *Provocațiune*, un articol-manifest scris de Simion Bărnăușiu. Foarte emoționat, părintele le-a citit articolele buciumanilor și a ținut o predică înflăcărată tocmai în Duminica Paștilor, când biserica era plină de oameni, subliniind că ziua Învierii Domnului este și „ziua învierii popoarelor celor moarte!”⁹⁶ La vecernie, popa Pițulă le citește dintr-o *Proclamație circulatoriu* din care aflară că protopopii împreună cu preoții și cu doi oameni din fiecare sat sunt chemați în Duminica Tomii la adunarea de la Blaj.

La prima adunare de pe Câmpia Libertății de la Blaj, cea din Duminica Tomii, au fost prezenți doar câțiva izbițeni, umând ca după două săptămâni, la cea de-a doua adunare, să participe mult mai mulți, în frunte cu Iancu și cu Buteanu, mergând toți călări „umplând piața Blajului cu tropotele și vivatele lor.”⁹⁷ Muntenii au fost entuziasmați și plini de speranță, au votat și ei cunoscutele puncte referitoare la drepturile națiunii române și s-au bucurat în special de desființarea zeciuiei metalelor exploatate pe teritoriul patriei noastre, gândindu-se că vor fi băieși egali și o comisie va veni și va măsura pentru fiecare teritoriul minei.

Reacția ungarilor unioniști nu a întârziat, iar cei care au participat la adunarea de la Blaj au fost urmăriți și supuși la cazne. Memorabil este măcelul din Mihalt, când doisprezece români au fost împușcați și nouă răniți de către armata secuiască, la ordinul prefectului de Alba de Jos, Nicolae Bánffy, din cauza unei livezi pe care groful de acolo le-o luase abuziv cu câțiva ani înainte. Violențele s-au ținut lanț de la acel tragic eveniment, în mai multe localități, Comitetul permanent de la Sibiu al cărui vicepreședinte fusese Simion Bărnăușiu nu a putut face nimic, iar în curând fusese desființat, iar membrii săi alungați peste hotare.

În iunie, Avram Iancu s-a întors în munți pentru a-i organiza pe oameni, îndemnându-i să se înarmeze, iar pe faurii satelor sfătuindu-i să facă lănci și să îndrepte coasele, căci primise vești despre sosirea în Abrud a unor companii de soldați înarmați. În aceeași lună, o comisie condusă de directorul fostului domeniu fiscal, Nemegyei, venită, după cum spuneau, să dea în proprietate locurile iobagilor, „a început vânătoria după căpeteniile românilor”⁹⁸. Unii s-au ascuns prin locuri tainice, cum a făcut Avram Iancu, care întreaga vară și-a petrecut-o prin pădurile dintre Bulzești și Blăjeni, păstrând legătura cu oamenii și primind vești prin curieri secreți. Preotul Simion Balint a fost târât de barbă de soldați pe străzile Abrudului și închis într-o casă transformată în temniță, alți fruntași ai buciumanilor au fost închiși în altă parte, de unde au fost eliberați după câteva zile, fiindcă santinelele au fost ademenite cu vinars. Nemulțumiți că nu l-au salvat și pe preot, buciumanii i-au avertizat pe români să părăsească Abrudul, punând la cale un fel de asediu al orașului pe care l-au înconjurat făcând focuri și trăgând din când în când cu armele în aer. Zvonul că s-ar putea să sosească Avram Iancu cu vreo cinci sute de moți a stârnit frica ungarilor, care l-au transferat, în miezul nopții, pe Simion Balint la închisoarea din Aiud unde a rămas până la solicitarea eliberării sale formulată la cea de-a treia adunare de la Blaj, din 16-28 septembrie 1848.

Românii au înțeles că, dacă își doresc libertate națională, acesta trebuie obținută prin luptă fiindcă simpla solicitare nu produce niciun efect, astfel că la adunarea de la Blaj, din toamnă, au venit mai bine organizați, cei șase mii de moți de sub comanda lui Avram Iancu,

⁹⁶*Ibidem*, p. 280.

⁹⁷*Ibidem*, p. 282.

⁹⁸*Ibidem*, p. 288.

fiind înarmați și instruiți militărește. Hotărârile adunării au devenit somații de neclintit, respingând unirea cu Ungaria, cerând să facă parte și ei din dietă, în funcție de numărul lor, iar de la tribună, Avram Iancu a accentuat, trăgând un foc de pistol în văzduh, că: «Pretențiile noastre sunt sfinte, precum e sfântă dreptatea - și noi, românii, vom fi gata a le apăra cu orice preț.»⁹⁹ Tot atunci s-a stabilit ca românii să fie conduși de un *Comitet de Pacificațiune*, prezidat de Simion Bărnuțiu, secretarul fiind George Barițiu. S-a luat decizia formării unei Gărzi Naționale pentru siguranța publică, constituită în colaborare cu generalul-comandant al Transilvaniei, baronul Anton von Puchner, după modelul prefecturilor și legiunilor romane, fiecare bărbat cu vârsta între 17 și 50 de ani trebuind să primească o armă, «cum au de la 3/15 martie sașii și toți supușii înălțatului împărat.»¹⁰⁰

Avram Iancu s-a întors în munți pentru a se ocupa de organizarea gărzii de glotași, denumită *landsturm*, în Legiunea *Auraria Gemina*, amintind de cea care staționase la Alba Iulia, „Era întâia punere în practică a învățăturilor Școalei latiniste.”¹⁰¹ Prefectura lui se întindea de la poalele Munților Apuseni, din valea Mureșului, între Aiud și Alba Iulia, până în culmea Bihorului. Chiar dacă generalul baron von Puchner promisese că le va da armament, românii au primit foarte puține puști, unele cu defecte, și insuficientă muniție, mințind mereu că nu are de unde, deși sașii au primit toți, arme noi. Avram Iancu devine totodată conducătorul administrativ al munților, respectat de oameni datorită inteligenței, spiritului practic și iscusinței militare. Unii tribuni au primit doar sarcini administrative, aprovizionând ținutul cu cereale, de asemenea, a fost reînființat „scaunul sătesc de judecată”¹⁰², format din oameni aleși de popor, iar drept instanță supremă a fost creat Magistratul din Câmpeni, condus de fostul său coleg de la drept, Iosif Sterca Șiuluțiu.

În iarna anului 1848-1849 luptele dintre armata revoluționarilor maghiari și habsburgii sprijiniți de români au fost crunte. Odată ce generalul Bem este numit comandantul diviziilor trimise în Transilvania, loviturile ungarilor devin zdrobitoare, generalii austrieci sunt învinși, Bem a cucerit Clujul, apoi Brașovul și Sibiu, comitetul român din Sibiu fiind silit să se refugieze peste munți, doar Munții Apuseni și cetatea Bălgradului i se mai opun, dar rezistența era destul de slăbită. Căile de pătrundere în munți sunt ocupate de trupele maghiare, iar capitularea românilor era considerată iminentă. Tânărul absolvent de drept, Avram Iancu, acum prefect general, era, de fapt, conducătorul tuturor românilor liberi și trebuia să chibzuiască bine cum se vor putea împotrivi dușmanului pentru a ține sus steagul națiunii sale.

Este redată cu numeroase detalii strategia de luptă a muntenilor, cu zonele pe care trebuie să le apere și cu tribunii care au această responsabilitate. Buciumanii, conduși de teologul Ioan Faur au în pază culmea Dealu Mare și drumul care vine pe Ampoi de la Bălgrad la Zlatna. Prefectul cel mai viteaz din afara munților, Ioan Axente Sever, care a luptat contra ungarilor pe valea Mureșului, Uioara, Blaj, până la Ocna Sibiului a fost nevoit să se retragă în munți, pe valea Ampoiului, prelungind linia de apărare până aproape de Alba Iulia.

Prozatorul intenționează să evidențieze rolul și sacrificiul buciumanilor în acest război pe care îl considerau sfânt, prezentând greutățile întâmpinate, multe dintre ele provocate de insuficiența armelor și muniției, dar și curajul, vitejia și dăruirea lor, alimentate de credința în idealurile naționale, fără a-și propune să ofere neaparat o imagine obiectivă, complexă, proprie istoriei, asupra evenimentelor pe trecute în timpul Revoluției de la 1848. Observațiile realiste asupra luptelor sunt veridice și numeroase, situația românilor din munți este limpede

⁹⁹*Ibidem*, p. 291.

¹⁰⁰*Ibidem*, p. 291.

¹⁰¹*Ibidem*, p. 292.

¹⁰²*Ibidem*, p. 292.

conturată, dimensiunea politică fiind completată de cea socială și economică. Cum poalele munților erau ocupate de unguri, veștile despre ce se petrece în țară erau sporadice, aprovizionarea cu bucate a fost sistată, sarea a devenit foarte scumpă, iar aurul nu mai putea fi predat la cămara din Abrud, astfel că muntenii au apreciat că nicio primăvară nu a fost atât de grea ca cea din 1849.

Pe fundalul acestor evenimente sunt grefate și câteva istorii personale care sporesc tragismul romanului, cum este, de exemplu destinul lui Huhu. O centurie de buciumani aflată în marș spre Zlatna îl întâlnește pe Huhu poposit lângă o fântână, necăjindu-se să își aprindă pipa. Cineva îl cheamă să li se alătore că va găsi el un foc pe undeva. Fără a ezita, Huhu pornește la drum cu ei, iar la sugestia centurionului că nu poate merge așa cu mâna goală, Huhu răspunde cu nonșalanță că doar își va lua el o armă de la inamici. Într-adevăr, noaptea, când ceilalți privegheau la focul aprins în marginea orașului, Huhu se îndepărtă de ei și coborî pe ulița principală. În întuneric, zări nasturii lucind ai unui ofițer ungur, se ascunde după un dud, iar când ofițerul fu destul de aproape, îi sări în față și îl prinse de beregată, strângându-l cu putere până l-a simțit inert, după care i-a luat sabia și a fugit înapoi, mândru că are sabie ofițerească pe care spera să o folosească cât mai curând. Nu au mai atacat însă în ziua următoare pentru că nu aveau suficientă muniție și a început o ploaie deasă, mărunță și interminabilă. În zilele următoare, buciumanii au avut de lucru la realizarea fortificațiilor, au tăiat copaci groși cu care au blocat drumul spre Zlatna, au distrus poduri și au săpat gropi de apărare.

Pe la începutul lui mai, după ce oastea lui Hatvany ajunsese în Abrud, Huhu băuse bine la crâșma lui Tutuc și „poate tras de o ață nevăzută”¹⁰³, pornise către piața orașului unde întâlnise o patrulă de husari pășind țațoș pe caldarâmul de piatră. Fără a se putea abține, Huhu ridică brațul și le strigă ostentativ: „- Să trăiască împăratul! Cât e pe pământ și supt pământ - tot e al rumânului!”¹⁰⁴ Husarii scot cu repeziciune săbiile și încep să îl lovească, scena este de o cruzime înfiorătoare. Vor să îi reteze capul, dar Huhu se apără cu mâinile, astfel îi taie degetele și îl ciopârțesc sub șiroaiele de sânge. Huhu încă sta în picioare, când unul dintre ei îi străpunge burta, ivindu-i-se mațele, iar omul cade la pământ sub copitele cailor, după care patrula se îndepărtează, lăsând pe pietrele drumului un morman de carne într-o băltoacă de sânge, peste care se adună muștele.

Cu puțin timp înainte de incidentul cu Huhu, au loc câteva tratative între frunțașii români din Apuseni în frunte cu Avram Iancu și deputatul român în Parlamentul ungar, Ioan Dragoș, împuternicitul lui Kossuth Lajos, pentru a le cere românilor să depună armele. Tratativele rămân fără niciun rezultat, deoarece ungurii au încălcat armistițiul încheiat, trupele maghiare pregătite de luptă, conduse de maiorul Hatvany ocupând Abrudul cu intenția de a-l aresta pe Avram Iancu și pe celelalte căpetenii ale românilor.

Printre cele mai sângeroase conflicte conduse de Avram Iancu au fost cele două bătălii din mai 1849, de la Abrud și din împrejurimile orașului împotriva armatei conduse de Imre Hatvany. În planul de luptă, românii s-au organizat în șase grupe, care au fost postate de jur-împrejurul orașului Abrud. Atacul românilor urma să se desfășoare pe drumul dinspre Câmpeni, amplasarea trupelor fiind precizată fidel. La Surupostu, în fața Abrudului, se afla tribunul Faur cu moșii din Bucium; pe înălțimile de lângă șoseaua către Câmpeni, cea mai puternică formațiune, condusă de fostul prefect al Legiunii de Câmpie, preotul Nicolae Vlăduțiu; pe dealurile dinspre Roșia Montană, gloatele tribunului Mihai Andreica; la Cernița au ocupat poziția tribunul Nicolae Corcheș și primdecurionul Iambor; dincolo de șoseaua

¹⁰³ *Ibidem*, p. 301.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 301.

Abrud-Brad au fost puși în poziție tribuna lui Clemente Aiudeanu și Rusu; pe dealul Știurt, a fost postat viceprefectul Simion Groza, preot, cu trupele sale. Prefectul Axente Sever, care se afla cu trupa sa la Zlatna, a închis drumul de aici spre Abrud. Armata maghiară s-a trezit astfel complet înconjurată și blocată în Abrud. Luptele au fost extrem de sângeroase, atacul a început în 8 mai și a continuat în ziua următoare, pe o vreme căinească, cu o ploaie deasă care a ținut până dimineața, când s-a lăsat ceața.

Dându-și seama că nu are cum să reziste, maiorul Hatvany a organizat în cursul nopții retragerea spre Brad, luând cu el și civili din oraș. La început fugarii nu au fost depistați de străjile românești, dar ulterior, la podul de la Cernița, mișcarea de retragere a fost simțită de români și a reînceput lupta. Panica s-a instaurat foarte repede în rândul trupelor maghiare care încercau să se salveze. O parte din civili au fugit înapoi spre oraș, o parte au fost călcați în picioare de trupele maghiare care fugeau. Maiorul Hatvany a reușit să scape cu viață doar prin fugă, însoțit de câțiva dintre oamenii săi.

După fuga lui Hatvany, românii au intrat în Abrud, care a fost incendiat, iar luptele au mai continuat împotriva maghiarilor care opuneau rezistență. Văzând pe ulițele orașului mulțimea de români uciși, printre care prefectul Nicolae Dobra și tribunul Moray și răspândindu-se zvonul că însuși Kossuth e în Abrud, gloțașii au scăpat de sub control, astfel că un număr destul de mare de civili maghiari au fost uciși. Printre morți s-a numărat și deputatul Ioan Dragoș, ucis de lăncieri în curtea lui Simion Sterca Șiuluțiu, pentru că a fost considerat de aceștia principalul vinovat de atacul maghiar asupra Abrudului. O parte din maghiari au scăpat cu viață fiind adăpostiți de românii din Abrud în casele lor. Ordinea în oraș a fost restabilită numai după sosirea trupei foarte disciplinate conduse de prefectul Ioan Axente Sever.

În timpul retragerii, maiorul Hatvany a promis că se va întoarce pentru a se răzbuna, ceea ce va și face peste mai puțin de o săptămână, generând a doua bătălie de la Abrud. Iancu își trimise oamenii pe la casele lor să se odihnească și să își aducă merinde, astfel că în 16 mai Hatvany a intrat în Abrud fără nicio piedică. La 18 mai 1849 bătălia a început imediat după răsăritul soarelui, românii urmând aproape aceeași strategie ca în bătălia anterioară. Atacurile maghiare au fost deosebit de puternice spre Roșia Montană și Corna, cu scopul de ține deschisă comunicația honvezilor spre Zlatna. Toate aceste atacuri au fost respinse, iar spre după-amiază Hatvany decide să atace partea cealaltă. Prefectul Simion Balint, sosit la fața locului, l-a informat pe Avram Iancu că legiunea sa le vine în ajutor. Având rezervele disponibile, Avram Iancu a decis ca pe data de 19 mai să se dea atacul general asupra Abrudului. În jurul prânzului trupele lui Hatvany erau bătute cam în toate punctele, iar unitățile sale se adunau pe străzile orașului, pregătind retragerea. Trupele maghiare în retragere, însoțite de refugiați civili ce mergeau în căruțe, au fost ajunse din urmă la Corna. Aici s-au trezit atacate din două părți, din stânga de buciumanii comandați de prefectul Vlăduțiu, din cealaltă parte de lăncierii care au pornit la luptă corp la corp. Panicați, honvezii au încercat să fugă cu ajutorul căruțelor refugiaților civili, pe care i-au abandonat în voia sorții. Cei mai mulți civili au pierit în învălmășeala creată de panică sau în timpul atacului lăncierilor. Hatvany a dat comanda să scape fiecare cum poate. Fugarii au fost întâmpinați la punctul Bolfu de femeile din Bucium în frunte cu Mărie a lui Furcoi și Coleșerița, care au prăvălit bolovani asupra lor, de pe coasta muntelui, mulți honvezi găsindu-și aici sfârșitul. Cei care au scăpat au continuat să fugă pe o cale lăturalnică, doar pentru a fi loviți de bolovani rostogoliți asupra lor de alte femei, în locul După Piatră. Aici restul soldaților maghiari au fost împrăștiați de cetele trimise înainte de Simion Groza, Hatvany scăpând doar printr-un noroc.

În consiliul prefectilor din 22-23 mai de la Câmpeni, s-a luat decizia de a alunga trupele ungurești care asediau cetatea Bălgrad, propunerea fusese făcută de Simion Balint și reflecta dorința buciumanilor de a o elibera pe „doamna lor”. Planul atacului fusese făcut de Axente Sever, care în mai, reușise să rupă cordonul maghiar și să intre în cetate unde stătuse aproape o săptămână, dar prezența românilor conduși de prefectul Axente Sever în cetate nu a mai fost dorită de conducerea militară austriacă, care se temea „de dacoromânism [...] că spectrul Daciei traiane începe să capete consistență în conștiințele noastre”¹⁰⁵, după cum afirmă Avram Iancu. Luptătorii români ies din cetate, străpung prin luptă încercuirea maghiară și ajung cu bine în munți, unde glotașii sunt trimiși la casele lor să-și ia merinde, iar Axente Sever se întâlnește cu Iancu. Între timp alți români organizați în coloane de atac pornesc iar să despresoare cetatea Alba Iulia, au loc lupte deosebit de înverșunate și în final, românii sunt obligați să se retragă fără a mai ajunge la cetate.

În același timp, Iancu este înștiințat că o armată maghiară numeroasă și bine dotată, condusă de baronul Kemeny Farkas pleacă din Brad spre Abrud spre a ocupa orașul. Kemeny era un ofițer cu experiență și un bun tactician. Se confruntă cu românii la Blăjeni, după ce pe drum a fost hărțuit de trupele viceprefectului Groza, prea reduse ca număr pentru a i se putea opune, dar care atacă transporturile de alimente ale lui Kemeny și le capturează după lupte cu escorta convoaielor. Simțind amenințarea serioasă, toată suflarea Munților Apuseni a fost mobilizată pentru apărare, inclusiv femei și copii. Oastea maghiară compusă din infanteriști, cavalerie, sprijiniți de tunuri și baterii de rachete era pregătită de luptă și pusă pe jafuri, locuitorii fugind din calea ei, ducându-și vitele și bunurile mai de preț în șurile de prin locurile mai ascunse.

Baronul Kemeny a intrat în Abrudul distrus de cele două bătălii anterioare și și-a postat oamenii în afara orașului. Românii au deschis lupta prin focurile tunurilor pe care le capturaseră de la maiorul Hatvany în timpul primelor două bătălii. Luptele au ținut cam nouă zile cu atacuri și retrageri succesive de ambele părți, dar conștient de puținele șanse de izbândă, Kemeny ia decizia retragerii. A ordonat un atac puternic asupra pozițiilor lui Simion Groza, pentru a distrage atenția românilor, în timp ce o altă puternică coloană maghiară fusese trimisă pe drumul spre Zlatna, pentru a deschide calea. Ieșirea trupelor maghiare din Abrud a avut loc fără zgomot, însă cele câteva case incendiate pe drum le-a dat de veste buciumanilor de pe dealul Bolundeț, care pregătesc cu repeziciune un asalt în strâmtoarea din apropiere de Bolfu, unde a pierit și grosul armatei lui Hatvany, cu două săptămâni înainte. Atacul a provocat alte pierderi inamicului, iar pericolul ocupării centrului Munților Apuseni de către maghiari a fost definitiv înlăturat.

Deși sunt antrenante și pline de dinamism, aceste pagini ale romanului aduc a cronică de război, evidentă fiind influența documentului istoric, prin densitatea, exactitatea și rigurozitatea informațiilor, care respectă întru totul cronologia evenimentelor. Scenele de luptă au anvergură, sunt prezentate mișcărilor maselor de oameni, ale trupelor, ale armatelor, puține fiind secvențele în care acțiunea implică doar câteva personaje, iar acestea reliefează curajul, determinarea și spiritul de sacrificiu al românilor, fiind probabil inspirate de legendele și povestirile locale.

O secvență narativă adiacentă luptelor este cea care îl vizează pe Dinuț, copilul de paisprezece ani al lui Coleșeriu, rănit de un glonț în picior și necăjit că nu reușise să omoare decât șapte unguri. El este transportat cu căruța în casa tribunului Ioan Sterca Șiucluțiu, fostul controlor de mine, care „se arăta din cale-afară de silitor pentru români și Iancu îl lăuda

¹⁰⁵*Ibidem*, p. 312.

mereu pentru tunurile turnate la Bucium”¹⁰⁶. Copilul este operat la picior cu instrumente improvizate de doctorul Szabo, adus de fiul tribunului Șiuuluțiu, dintr-o casă părăsită din Săliște, pe unde se ascunsese. Lipsurile și foamea stăpâneau peste tot, de aceea sosirea Coleșeriței din Izbita, cu desagii plini cu mâncare, răspândi valuri de bucurie în casa gazdei căreia îi lăsă un caș, dar mai ales doctorului Szabo care mărturisește cu amărăciune că de zile bune nu a mâncat decât pâine din făină mucegăită, iar smântâna și ouăle primite valorează mai mult decât „un bruş de aur”¹⁰⁷. Doctorul o liniștește pe mamă că Dinuț se va însănătoși repede, dar îi sugerează să nu-i mai urască pe unguri: „- Numa spune la el să nu suduie așa pogan la unguri, că și ungurul om, da' dacă venit politica așa, nu-i ce face.”¹⁰⁸

Evenimentele istorice ulterioare sunt omise de autor, părăsind istoria și întorcându-se la ficțiune, intenția sa fiind de a prezenta doar conflictele în care au fost implicați buciumanii, astfel că în roman se mai precizează doar data de 13 august 1849, când ungurii au capitulat. Imposibilitatea cuceririi Munților Apuseni s-a datorat organizării militare a românilor care a fost bine chibzuită, dar trebuie subliniat faptul că moșii au luptat pe propriul pământ, cunoșteau fiecare potecă și fiecare creastă de munte. Avram Iancu s-a dovedit un strateg desăvârșit, reușind să fructifice la maximum terenul de luptă, iar moșii au manifestat ingeniozitate și vitejie într-un război cu inamici mai bine dotați și instruiți. Iancu a întruchipat prin destinul său, icoana poporului român, a propriilor sale lupte pecetluite cu atâtea jertfe și răsplătite cu atâtea speranțe înșelate. Lupta pentru libertate națională s-a împletit la „Crăișorului Munților” cu sentimentul creștinesc pentru suferințele aproapelui, indiferent cărei nații ar aparține.¹⁰⁹

Integrarea maghiarilor în comunitățile românești s-a realizat firesc, relațiile dintre români și unguri s-au armonizat ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat, edificator în acest sens fiind atât ajutorul de natură medicală acordat de doctorul Szabo copilului Dinuț, cât și stabilirea cizmarului Șandor-baci cu soția Coati-neni, în satul Izbita, chiar în casa construită pentru Ecaterina Varga. Cizmarul a fost primit bine în sat, chiar dacă la început unii îl priveau cu o anumită curiozitate, nu i s-a cerut nici chirie, doar să îngrijească locuința și să le facă cizme bune și mai ieftine. În curând ajunse chiar subiect de glumă, pentru că Șandor-baci își făcuse și firmă - o cizmă sculptată din lemn, pe care o atârname la poartă să-i vestească meșteșugul. Zâmbind cu înțeles, mereu zicea că acum e cizma la putere, astfel că oamenii care treceau pe drum îl salutau: „Trăiască cizma!”¹¹⁰, iar el le răspundea, cu o poziție militărească: „Jos opinca!”¹¹¹

Treptat buciumanii și-au refăcut situația materială fiindcă acum nu mai dădeau dijmă fiscului. Tezaurariatul din Sibiu i-a declarat moșteni pe minele în care lucrau și fără a mai aștepta documentele, băieșii s-au asociat în târșejii și au reînceput munca. În gospodăria lui Furcoi treburile mergeau binișor, Oană rămase la ei în casă, iar Ghiuț, copilul „fochiu”, împlinise șase ani și sta cu vitele la păscut, jucându-se cu câinele, când îl întâlnește prima oară pe tatăl său întors de la oaste.

Acțiunea romanului se încheie cu nunta celor doi tineri, pregătită îndelung de Furcoi, care găsisse aur mai mult decât se așteptase, căci: „Toate îi umblau numai cu plinul, anume să

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 319.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 323.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 323.

¹⁰⁹ Simion Bui, *Avram Iancu și luptele din Apuseni*, în „Cuvântul liber - Cotidian mureșean democratic și independent”, nr. 183, 20.09.2012, <http://www.cuvantul-liber.ro/>

¹¹⁰ Ovidiu Bârlea, *Se face ziuă. Romanul anului 1848, ed. cit.*, p. 330.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 330.

poată face o nuntă cum n-au mai pomenit buciumanii.”¹¹² Vinul, din Șard sau Cricău „cât ar trebui pentru ospăț de-acela pogan”¹¹³, fusese tocmit, aranjase cu brutarul din Abrud ca pâinea și pupurile să fie tocmai scoase din cuptor, plătise măcelarului să taie un porc și un vițel, vorbise cu o bucătăreasă să le gătească „cum le cade bine buciumanilor”¹¹⁴, nici nașii nu fuseseră omiși, deși, mărturisește cu regret că ar fi vrut să îi aibă nași pe Manase, cel rămas infirm, împreună cu „doamna lor”, despre al cărei proces a auzit că trebuie să înceapă.

Negocierile cu taraful cel mare al lui Ușurelu, cu care făcuse târgul să-i cânte trei zile, fuseseră mai poznașe. Neștiind cât să-i ceară plata, Furcoi le propune să umple un vas mare cu coroane și fiecare din cei doisprezece lăutari să ia atâtea coroane câte poate prinde într-o mână, o singură dată. Părțile au căzut la învoială și plata s-a făcut în avans, cu martori, în cârciuma lui Tutuc, unde, mai apoi s-a încins o petrecere până în zorii zilei.

Bun cunoscător al obiceiurilor de petrecere a buciumanilor, autorul descrie o practică neobișnuită, denumită „cântatul din brad”¹¹⁵, o figură pe care muzicanții au învățat-o din bătrâni și care li se cerea după ce băieții dădeau aurul la cămară. Pe masa mare din fundul odăii era așezată o masă mai mică, iar peste ea, un scaun, Ușurelu s-a urcat cu vioara lui în vârf, pe masa mică, clarinetistul și celălalt violonist, pe scaunele de pe masa mare stau cei doi secunzi, bracistul și violoncelistul, iar jos, lângă masă, țambalagiul și contrabasistul. Cântând toți, se crea impresia că tot peretele din fundul camerei ar cânta cu sunetele alunecând în straturi. Paharul cu vin trebuia să umble „cum umblă cărămida, de jos până sus pe zid”¹¹⁶, spre buna dispoziție a tuturor. O altă practică specifică petrecerilor care a stârnit valuri de hohote în cârciumă a fost „A zorilor”. De fapt, violonistul și contrabasistul încep țarina zorilor, pe când toți ceilalți muzicanți se îngrămădesc pe sub masă și cântă cocoșește, unii pe tonuri mai înalte, alții pe tonuri mai grave. Râsetele se întetesc când Furcoi se plimbă pe lângă masă împingând vreun picior sau vreo mână rămasă afară și făcând glume: „- Aiesta-i numa cocoșel, Todore! Oare tăiemu-i grumazul, că nu poate cânta de treabă? [...] Aiesta trebuie pușcat, Todore, samănă a lup, bate-l Doamne!”¹¹⁷

Dimineața, acompaniat de țarina Abrudului, cântată de lăutari, Furcoi pornește către Izbita, oprindu-se pe la toate cârciumele: „Să știe lumea că se duce Furcoi acasă.”¹¹⁸ Bunătatea-i caracteristică se vedește când întâlnesc pe drum o femeie văduvă din războiul cu Kemeny, necăjită că i s-a nenorocit vaca și nu mai avea lapte pentru copii. Furcoi scoate punga cu coroanele rămase și i le dă femeii pentru a-și cumpăra o altă vacă.

Săptămâna următoare, pregătirile pentru nuntă a ținut toată familia ocupată. Bărbații au construit în curte o baracă din scânduri, mese și bănci ca pentru trei sute de oameni, iar femeile zoreau cu treaba la bucătărie. Cununia a fost celebrată pe îndelete de popa Pițulă, iar apoi jocul și voia bună s-au încins în ograda lui Furcoi până noaptea târziu. După fripturile de porc și vițel, popa Pițulă a ținut un discurs ca la nunțile domnești, apoi a vorbit nașul, ambii laudându-l pe mire pentru calitățile sale. Și pentru că voiau să se distreze, l-au provocat și pe Șandor-baci să le țină o cuvântare, urcându-l pe masă cu cârja de care se sprijinea pentru a putea merge. Discursul a fost spumos cu exprimarea lui stângace în limba română, presărată cu expresii și cuvinte în maghiară: „Știut eu că nu este port așa fain ca la Bucium, da' azi mai fain cum nu a fost niciodată [...] Așa bărbați frumoși și femei și mai frumoase, ioai! [...] Dacă

¹¹²*Ibidem*, p. 359.

¹¹³*Ibidem*, p. 360.

¹¹⁴*Ibidem*, p. 361.

¹¹⁵*Ibidem*, p. 368.

¹¹⁶*Ibidem*, p. 369.

¹¹⁷*Ibidem*, p. 371.

¹¹⁸*Ibidem*, p. 373.

aș fi fecior numa buciumană aș lua - *bistoș!*”¹¹⁹ El își exprimă bucuria că toți nuntașii sunt încălțați cu cizme. „Acum văzut și io că iobăgie dus la dracu', că chind fost iobăgie, musai umblă cu opinci, numa domnii fost slobod cu cizme [...]”¹²⁰

La întreținerea atmosferei destinsă, pline de voie bună, o contribuție esențială o au poveștile, astfel că autorul găsește prilejul perfect să insereze alte istorii orale, culese din zonă și în felul acesta, să le salveze de la uitare. După suferințele și traumele trăite în timpul luptelor cu ungurii, oamenii se detașează acum de evenimente, privind înapoi împăcați și cu o atitudine optimistă, din care nu lipsește veselia. Dornici să asculte povestiri pline de haz, nuntașii îl provoacă pe lăutarul Ușurelu să le istorisească întâmplarea cu Hatvany, când a intrat a doua oară în Abrud și i-a cerut să îi cânte.

Cu talent narativ, autorul surprinde panica și tensiunea care domneau în oraș, cu străzile și casele în ruină, cu oameni disperăți, ascunși prin cele mai neașteptate locuri. Hatvany se stabilise la protopul ungar Amos Tobias și acolo, între biserică și casa popii îi executa pe prizonierii români. Ușurelu mărturisește că el se culca în pod, iar seara trăgea scara pentru a fi în siguranță, când, într-o noapte târziu, fu trezit de slujnica pastorului, cu poruncă de la Hatvany să meargă cu taraful să-i cânte, că altfel îi va aprinde casa. Aflat în dificultate, Ușurelu pornește să își adune lăutarii, într-o adevărată aventură grotescă. Pe Ioșca, cel cu contrabasul, îl găsește ascuns în „privadă”, de unde se uita afară doar printr-o gaură, „credea că acolo-i ferit!”¹²¹ Pe cel cu braciul îl descoperă în cotețul găinilor, pitit covrig, încât nu mai reușea să se dea jos, ceilalți doi fiind nevoiți să-l tragă de picioare, aproape să răstoarne cotețul pe ei. Ieșit afară, au constatat că mirosea a găinaț și era plin de pene, „credeai că-i dracul făcut cocoș!”¹²² La Pișta îi întâmpină o altă surpriză, ușile erau toate descuiate, dar omul nu era nicăieri, îl strigă, îl caută pretutindeni, de teamă „hoțul tăcea ca porcu-n cucuruz”¹²³, ulterior îl găsește ascuns în horn, cu un picior spânzurând în jos, fiindcă în grabă, nu mai apucase să se tragă cu totul în pod. Pornesc palizi de groază pe ulițele pustii ale Abrudului, iar când o pisică neagră le taie calea, au certitudinea că îi va spânzura Hatvany. În odaia mare, plină de ofițeri, Hatvany le ordonă să cânte cea mai frumoasă melodie, iar țiganii, fără să aibă habar de politică, încep cântecul „*Ține, Doamne, prempăratul*”¹²⁴. Hatvany are o reacție violentă, sare în picioare, îi amenință cu moartea și le dă titlurile unor cântece pe care vrea să le asculte. Extrem de hilare sunt replicile țiganilor: „N-am auzit dă el, sărut mânurile și tălpile!”¹²⁵; „Zău, nu știm, țucu-te, dă unde să știm noi dă Kmetti!”¹²⁶ În culmea nervozității, Hatvany le poruncește, bătând cu pumnul în masă, să cânte ce știu ei, adică: „*Sub o culme de cetate, a Iancului...*”¹²⁷ Fermecat de armonia cântecului, Harvany exclamă cu invidie: „Hm, trăznească-l Dumnezeu dă oláh, da' ce zăcală frumoasă mai are!”¹²⁸, urmând ca până dimineața să le ceară să îi cânte numai cântece românești. Hărmălaia de hohote și icnituri ale nuntașilor marchează finalul povestirii, buciumanii amintindu-și cu regret și de Ecaterina Varga căreia, cred ei de cuviință, ar fi bine, să-i dedice melodia *Iancului*.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 394.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 394.

¹²¹ *Ibidem*, p. 396.

¹²² *Ibidem*, p. 397.

¹²³ *Ibidem*, p. 397.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 397.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 398.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 398.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 398.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 398.

Romanul se încheie cu un epilog, în care Colceriu, trezit în faptul zilei spre a merge la mină, contemplă de pe Vârful Plaiu întreaga vale, minunându-se de spectacolul dimineții care niciodată nu l-a impresionat atât de mult, lăsând să-i scape: „Iacă se face ziuă!”¹²⁹ Alintat de ecourile rotunde care se mai auzeau de la Furcoi, simțindu-se mulțumit și împăcat, se lăsă în genunchi involuntar, rostind pentru sine: „Doamne, fii lăudat c-am scăpat de iobăgie!”¹³⁰ Frumusețea și măreția neatinsă a locurilor îl poartă cu gândul la ziua cea dintâi a zămislirii și cu credință și multă speranță, se conturează imaginea unui nou început.

Din dragostea subterană față de viața, obiceiurile, aspirația către libertate, modul de a fi al oamenilor din Apuseni, izvorăște dorința scriitorului de a ne propune o reconstituire istorică veridică și convingătoare a evenimentelor, bazată în cele mai multe cazuri pe documente scrise sau orale, concepând un tip de roman etnografic, cu intenția programată de a reînvia o lume cât mai realist cu putință, de a o perpetua în conștiința celor care vor să ia cunoștință de ea în datele sale nefalsificate, duse până la reconstituiri documentare extinse și parazitare.¹³¹

Scriitorul Ovidiu Bîrlea evocă lumea lui Avram Iancu și a mai puțin cunoscutei, Ecaterina Varga, eroi ai poporului român din Transilvania, care în clipe grele și învolburate ale istoriei au răsărit ca o rază de speranță a neamului. Atunci când apăsarea și nedreptatea au devenit un apanaj excesiv al stăpânitorului, ei au luat asupra lor destinul protestatar al neamului, sacrificându-se cu bună știință de dragul unor idei și al unor idealuri. Însuflând mulțimile cu harul lui de orator și îndrumător de gloate, Avram Iancu a ajuns să adune în jurul său toată suflarea omenească a munților, punând-o în slujba emancipării omului, a progresului social și istoric, a dezrobirii unui neam din chingile unei stăpâniri pernicioase și nedrepte. Felul lor de a fi, acela de oameni ai jetfei, care ies cu pieptul gol în fața dușmanului, conștienți că vor fi urmați îndeaproape de frații lor de suferință, a devenit una din ideile centrale ale prozei lui Ovidiu Bîrlea, axa cardinală a unei construcții românești cu efect programat și spectaculos.¹³²

BIBLIOGRAPHY

1. Bălan, Ion Dodu, *Prefață*, Mihai Eminescu, *Literatură populară, Culegeri și prelucrări*, ediție îngrijită și prefață de I.D. Bălan, București, Editura Tineretului, 1956
2. Bîrlea, Ovidiu, *Efigii*, [București], Editura Cartea Românească, 1987
3. Bîrlea, Ovidiu, *Se face ziuă. Romanul anului 1848*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2015
4. Blaga, Doina, *Ovidiu Bîrlea, prozator realist*, în „Discobolul”, Alba Iulia, serie nouă, nr. 121-122-123 (126-127-128) / ian.- febr.- mart., 2008
5. Bui, Simion, *Avram Iancu și luptele din Apuseni*, în „Cuvântul liber - Cotidian mureșean democratic și independent”, nr. 183, 20.09.2012, <http://www.cuvantul-liber.ro/>
6. Datcu, Iordan, *Ovidiu Bîrlea, etnolog și prozator*, București, RCR Editorial, 2013

¹²⁹ *Ibidem*, p. 400.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 401.

¹³¹ Mircea Popa, *Ovidiu Bîrlea – prozatorul*, în „Discobolul”, Revistă de cultură, Alba Iulia, serie nouă, anul XX, nr. 235-236-237, iulie-august-septembrie, 2017, p. 209.

¹³² *Ibidem*, p. 210-211.

7. Datcu, Iordan, *Ovidiu Bârlea, prozator*, <http://www.prosaeculum.ro/arhiva/pdf>
8. Popa, Mircea, *Ovidiu Bârlea – prozatorul*, în „Discobolul”, Revistă de cultură, Alba Iulia, serie nouă, anul XX, nr. 235-236-237, iulie-august-septembrie, 2017
9. Rousseau, Jean-Jacques, *Contractul social. Omul s-a născut liber, dar pretutindeni este în lanțuri*, București, Editura Antet, 2013
10. Suciu, Simona, *Ecaterina Varga, femeia care a ajuns la Viena pentru viața țăranilor români. Trădată de Andrei Șaguna, a înfundat pușcăria și a murit într-o sărăcie lucie*, în „Adevărul”, 26 mai 2015, <http://adevarul.ro/locale/brasov/ecaterina-varga-femeia-ajuns-viena-viata-taranilor-romani-tradata-andrei-Saguna-infundat-puscaria-murit-intr-o-saracie-lucie>
11. *O Carte ... Ca într-un muzeu: Ovidiu Bârlea, Se face ziuă. romanul anului 1848*, în „Ziarul 21”, 9 februarie 2017, <http://www2.ziarul21.ro/index.php/lifestyle-a-timp-liber/cultur/20733-o-carte-ca-intr-un-muzeu-ovidiu-barlea-se-face-ziu-romanul-anului-1848>